

Єндрашик Катажина (Jędraszczyk Katarzyna, Dr.)

ІСТОРИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОЛІТИКА
ПАМ'ЯТІ В ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ
СТОСУНКАХ (1991 – 2017)

У статті здійснено спробу накладення хронології двосторонніх відносин між Польщею та Україною на аналіз тем і політичних контекстів, пов'язаних з історичною політикою, яка виникає в цих відносинах. У статті аналізується діяльність польської та української влади у сфері ведення історичної політики, пов'язаної, зокрема, з інтерпретацією складних історичних тем ХХ століття.

Україна та Польща, на думку Стефана Требста, є країнами, де культура пам'яті стала полем конфлікту між двома великими

Katarzyna Jędraszczyk (Катажина Єндрашик) – доктор гуманітарних наук у галузі історії (новітня історія) Інституту Європейської культури Університету імені Адама Міцкевича (Польща).

політичними таборами. Той факт, що політика пам'яті в обох країнах може змінитися, коли нові правлячі групи прийдуть до влади, означає, що двосторонні відносини також можуть піддаватися нестабільності.

У польсько-українських відносинах після 1991 року такий вимір мали, передусім, теми, пов'язані з історією пограниччя: боротьбою за Львів та роллю Львівських орлят (Меморіал львівських орлят), злочинами ОУН-УПА на Волині та питаннями пам'яті жертв, а також інтерпретацією значення ОУН-УПА та її лідерів в історії Польщі та України.

Ключові слова: Україна, Польща, історична політика, двосторонні відносини, ОУН-УПА, Волинь, Меморіал львівських орлят.

Jędraszczyk Katarzyna, Dr. Historical problems and memory policy in polish-Ukrainian relations (1991-2017). The article is an attempt to impose on the chronology of bilateral relations between Poland and Ukraine the analysis of the themes and political contexts related to historical policy emerging in these relations. The article analyzes the activities of Polish and Ukrainian authorities in the area of historical policy, related to the interpretation of difficult historical topics from the 20th century.

Ukraine and Poland according to Troebst are countries where the culture of memory has become a field of conflict between two large political camps. The policy of memory in both countries may change as new ruling groups come to power. This also means that bilateral relations are vulnerable to instability.

In Polish-Ukrainian relations after 1991 such a small dimension, first of all, related to the history of the Borderlands: fighting in Lviv and the role of Lviv Eaglets (Cemetery of the Lviv Eaglets), crimes of the OUN-UPA in Volyn and the issues of commemorating the victims and interpretation of the meaning of OUN-UPA and its leaders in the history of Poland and Ukraine.

Key words: Ukraine, Poland, historical policy, bilateral relations, OUN-UPA, Volyn, Cemetery of the Lviv Eaglets

Розглядаючи польсько-українські відносини з моменту набуття Україною незалежності, можна визначити різноманітні перспективи досліджень та відповідні методології. Однією з них є спроба

накладення на хронологію двосторонніх відносин Польщею та Україною аналізу історичних тем та контекстів, пов'язаних з історичною політикою, які виникають у цих відносинах.

У статті проаналізовано діяльність польської та української влади щодо ведення історичної політики, пов'язаної, зокрема, з інтерпретацією складних історичних тем ХХ століття, що мали вплив на двосторонні відносини у 1991–2017 роках.

Обидва народи у пострадянський період звільнили історичний дискурс від цензурних обмежень і зруйнували деякі міфи щодо спільної історії. Вони також вивільнили альтернативну історичну пам'ять, виховану в діаспорі, та частину так званої комунікаційної пам'яті, що передавалася на рівні родин. Нові історичні дослідження частково знайшли відображення в спробах моделювання історичної пам'яті та історичної політики. Проте не всі вони – часто замість давніх міфів створювалися нові, на користь нової політично-суспільної ситуації. Дослідження має на меті відповісти на запитання про те, як різні моделі національної пам'яті співіснують одна з одною та як влада ними «розпоряджається» і використовує їх (історична політика).

Важливе значення для цього дослідження має праця «*Місця пам'яті*» (фр. «*Les Lieux de mémoire*») за редакцією П'єра Нора, який запропонував теорію історії «першого ступеня», що відтворює події, та «історію другого рівня», тобто функціонування певного історичного явища в суспільній практиці – в колективній свідомості. Нора відходить від «позитивістської» фактографії, історії подій та лінійності, звертаючи увагу на символічний простір, колективну уяву і повсякденне життя. За теорією Нора традиційна історіографія почала співіснувати з історіографією, яка враховує процеси наративізації та суспільного формування історії. Нора стверджує, що важливим є те, як ми «використовуємо минуле» для поточних потреб. Саме з цього випливає тісний зв'язок пам'яті та колективної ідентичності (у досліджених випадках – національної), а колективна пам'ять кристалізує колективну ідентичність [1, с. 20].

Небажання істориків звертатися до поняття «історична політика» спричинене негативними асоціаціями з історичною пропагандою комуністичного періоду. Багато істориків вважають, що

це словосполучення є оксимороном. Амбіція історика полягає в тому, щоб досягти «істини», а термін «політика» у польському, і не тільки в польському, але й ще виразніше в українському контексті, пов'язаний з маніпуляцією, реалізацією поточних інтересів окремих груп, досягненням конкретних цілей (як правило, розрахованих на політичний успіх деяких формувань). Таким чином, вважається, що іманентною рисою політики є маніпулювання. Отже, історичній політиці притаманне маніпулювання історичними фактами.

Під історичною політикою ми маємо на увазі діяльність політичних утворень (перш за все держав), що стосується просування певного бачення історії. Слід також додати, що це бачення, з очевидних причин, є вибіркоким, оціненим і піддається сильній наративізації, тобто поєднує різні факти в одну велику історію. Це «просування певного бачення історії» у випадку історичної політики, що реалізується державами, має два виміри – зовнішній, спрямований на міжнародне середовище, і внутрішній, спрямований на формування думок про минуле громадян цієї країни.

Як зазначає Бартош Корженевський, у більшості запропонованих визначень історичної політики містяться ідеологічні зв'язки, нейтральних пропозицій відносно мало [2, с. 11]. Щоправда, історична політика може бути «доброю» і «поганою», тобто стратегію та інституційну діяльність, пов'язаних з цим аспектом функціонування держави, можна оцінювати, виходячи з того, що Казимір Вуйчицький називає не тільки подоланням минулого, а й політичним вибором «тієї, а не іншої інтерпретації» [3, с. 6]. Ця концепція історичної політики передбачає повагу та заохочення переконання щодо важливості історичних послань у формуванні символічної сфери в певному суспільстві та побудові колективної ідентичності, що є рівноцінним уникненню інструменталізації цих послань на минуле [2, с. 13].

Як показують приклади Польщі, Німеччини чи України, на стиль здійснення історичної політики впливає, насамперед, етап розвитку політичної культури та рівень розвитку громадянського суспільства і особливо, у випадку України, етап народотворчого процесу.

Політика пам'яті формується між історичною свідомістю (суб'єктивним фактором історичного процесу) та культурою пам'я-

ті (можливістю формування історичної свідомості, її соціальними, політичними, культурними детермінантами і практикою). Варто звернути увагу на постулат Анни Вольф-Повенської про необхідність спільного формування дій політичного класу та еліт, інституцій, об'єднань та наукових спільнот, щоб пропозиції в галузі історичної політики ставали предметом широкого обговорення [4, с. 3–44].

Стефан Требст класифікував держави Центральної та Східної Європи на чотири групи: 1) держави та суспільства, у яких комуністичний режим розглядався як іноземний і нав'язувався також в етнічному сенсі (Естонія, Литва, Латвія); 2) суспільства, в яких не існує консенсусу щодо оцінки комуністичного минулого з видимими суперечностями у публічному дискурсі (Польща, Україна, Угорщина); 3) країни, в яких оцінки значно поляризовані, – з одного боку, комуністичний період був часом модернізації країни (позитивна оцінка), з іншого – функціонує як нав'язана система ззовні (Болгарія, Румунія, країни Балтії); 4) країни, в яких нова еліта вийшла з комуністичної еліти і залишається пов'язаною з нею, продовжуючи авторитарність структур з прийняттям цієї політики суспільством (Росія, Молдова, Білорусь та інші країн СНД. Україна та Польща, на думку Требста, є країнами, де культура пам'яті стала полем конфлікту між двома великими політичними таборами [5].

Той факт, що політика пам'яті в цих країнах може змінитися, коли нові владні групи прийдуть до влади, означає, що двосторонні відносини також можуть піддаватися нестабільності в тих аспектах, де спільна історія є предметом дискурсу чи політичних дій.

У польсько-українських відносинах після 1991 року такий вимір мали передусім теми, пов'язані з історією пограниччя: боротьбою за Львів та роллю Львівських орлят (Меморіал львівських орлят), злочинами ОУН-УПА на Волині та питаннями пам'яті жертв [6; 7; 8; 9], а також інтерпретацією значення ОУН-УПА та її лідерів в історії Польщі та України.

Стратегічне партнерство між Польщею та Україною значною мірою було реалізовано президентами Леонідом Кучмою та Александром Квасневським. Зустрічі голів обох країн відбувалися надзвичайно часто, порівняно з іншими двосторонніми відносинами. Президенти намагалися вплинути на відродження політичних,

економічних, військових та суспільних відносин і спільно діяти на міжнародній арені. 21 травня 1997 р. підписано Спільну заяву президентів України та Республіки Польща «До порозуміння і єднання», яка підкреслила величезний багаж спільного історичного досвіду – війни у XVII і XVIII століттях, антиукраїнські дії польської влади в 20–30-х роках ХХ століття, переслідування польського населення в Радянській Україні у сталінські часи, а також польсько-український конфлікт у 1943–1944 роках та акція «Вісла». Зміст заяви був результатом компромісних домовленостей, що тривали до останньої хвилини. У початковій версії хотіли проігнорувати проблему кривавих подій на Волині. Також не вдавалося дійти порозуміння і президентам, які самі редагували фінальну версію. Обидві сторони дійшли згоди щодо остаточної версії формулювання: «Не можна забути кров, пролиту на Волині, зокрема, у 1942–1943 роках, жорстокість українсько-польських конфліктів у перші повоєнні роки» [10].

Документ не викликав зацікавлення українських політиків, за винятком, можливо, деяких з них, які були тісно пов'язані із Західною Україною та Волиню. Це свідчило про те, що питання історії взаємовідносин по-різному сприймалися та інтерпретувалися залежно від того, якої частини країни вони стосувалися. Політики Східної України не розуміли або погано знали історію, яка досі жива для людей, що проживають у західній частині України. Натомість Президент намагався діяти відповідно до українських державних інтересів загалом, але, в той же час, наражався на звинувачення, що, як політик, раніше пов'язаний з Дніпропетровськом, не бере участі в колективній пам'яті жителів Західної України і Волині. У Польщі текст заяви викликав ще більшу політичну дискусію. Праві кола у Сеймі вказали на те, що не можна порівнювати страждання, які пережили поляки на Волині, з акцією «Вісли». Ставився під сумнів і зміст Заяви про поєднання, що декларації повинні слідувати після реального поєднання, а не випереджати його. У січні 1998 року на зустрічі з акредитованими в Україні дипломатами Леонід Кучма заявив, що Спільна заява президентів України та Республіки Польща «До порозуміння і єднання» вважається однією з найважливіших дипломатичних подій 1997 року. За його словами, це була подія

такого самого масштабу, як, наприклад, «Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією», підписаний у травні 1997 року [11, с. 4]. З перспективи років, слід зазначити, що Заява, хоча і була цікавою і свідчила про добрі наміри президентів, все ж не принесла очікуваних результатів. Приклад Меморіалу львівських орлят, а також суперечки навколо святкування 60-річчя подій на Волині свідчать про те, що заяви не призводять до реального примирення. Однак слід визнати, що президенти свого часу зробили все, що могли, у цьому питанні.

Дуже важливою, хоч і досить символічною подією в польсько-українських відносинах було відкриття Меморіалу львівських орлят 24 червня 2005 року. Правда, було дотримано трьох домовлених строків (1.11.1998, 13.05.1998, 21.05.2002). Під час церемонії були відкриті пам'ятники французьким піхотинцям та американським льотчикам, які протягом майже десяти років були причиною конфлікту [7]. Влада Львова не погодилася лише на реконструкцію кам'яних левів та меча-щербця, хоча члени міської ради вважали їх символами польського панування в Україні. Насправді суперечка була тісно пов'язаною зі словом «пантеон» [12]. (Аналізуючи багато документів, я не знайшла визначення цього слова. – *Авт.*). Дуже часто представники влади Львова заявляли, що вони погоджуються на відбудову кладовища, а не пантеону. При цьому українська сторона не уточнила, як вона розуміє це слово. Слід зазначити, що представники Польщі не називали кладовище пантеоном. Міжнародні стандарти вимагають увіковічення жертв війн, але у документах однозначно не говориться, що пам'ятники повинні мати свій первісний стан, особливо коли ці пам'ятники увіковічують жертви іншого народу, який інтерпретує історію конфлікту на свій лад. Конфлікт довкола кладовища – це та сама суперечка про компетенцію органів місцевого самоврядування – нагадував прочне коло. Варшава домовилася з Києвом, але остаточне рішення все ж таки приймав Львів (як адміністратор кладовища). Київ не мав змоги примусити Львів до рішень, прийнятих раніше під час переговорів на центральному рівні [6, с. 61–66]. Таким чином конфлікт провінційного значення став конфліктом між двома країнами, хоча спочатку сторонами були не столиці

двох держав, а столиця Польщі – Варшава і «провінція» України – Львів. Польська сторона, вперто і наполегливо прагнучи своєї мети (повертати до первісного стану кладовища з 20-х років ХХ ст.), перенесла суперечку з місцевого рівня на міжнародний, враховуючи у діалозі лише Київ. Це було помилкою. Київ, не розуміючи менталітету «провінції», погоджувався на більшу кількість пропозицій Польщі, ніж Львів [13].

Суть справи у цьому випадку також стосується менталітету, ставлення до історії і процесу зміцнення національної ідентичності. Для цього процесу велике значення має ставлення до могил пращурів та героїв. На жаль, у свідомості багатьох поляків цей конфлікт став символом українсько-польських відносин 1995–2005 рр. Цей конфлікт показав, як відбувається перетворення питання місцевого значення на світову проблему.

Наступні роки були пов'язані зі зменшенням динаміки зустрічей. Україна постійно боролася з газовими кризами та внутрішніми інтригами. Нові парламентські вибори поглибили дестабілізацію. Президент Лех Качинський наприкінці лютого 2006 року відвідав Україну з офіційним візитом. Під час цієї зустрічі він провів переговори з Президентом Віктором Ющенком, Прем'єр-міністром Юрієм Єхануровим та лідером Блоку Юлії Тимошенко, а також поклав квіти до Пам'ятника жертвам Великого Голодомору 1932–1933 років, могил польських солдатів та українського поета Василя Стуса.

Кілька разів за часів президентства Леха Качинського польська дипломатія та сам президент стикалися з дилемами історичної політики. Варто згадати три основні події. Президенти Польщі та України разом з дружинами 13 травня 2006 року взяли участь в урочистостях у селі Павлокома з нагоди відкриття меморіалу полякам та українцям, жертвам братовбивчих битв у роки Другої світової війни [14]. Село Павлокома було розташоване на правому березі річки Сян (Жешівщина), оточене селами з переважною більшістю польського населення. З цим селом пов'язана серія польських акцій самооборони під час Другої світової війни. Кульмінаційним моментом став злочин 3 березня 1945 року, який здійснили загін Юзефа Біса та польська самооборона з навколиш-

ніх сіл на українське населення Павлокоми. В результаті, за різними розрахунками, скоріше за все, загинуло від 150 до 366 осіб.

Президент Республіки Польща виголосив промову, у якій зазначав: «Наші народи показують усьому світу, що в історії не існує такого зла, якого не можна подолати. Тут, перед хрестами Павлокоми, як і перед хрестами на Волині, на Поділлі та на багатьох трагічних місцях нашого минулого, ми висловлюємо пам'ять і надію. Це наш спільний обов'язок, який ми передаємо молодшим поколінням. Несімо – ми – поляки та українці – цю спадщину у майбутнє, завжди знаходьмо у собі лише те, що найкраще. Уміймо з милосердям та мужністю молитися Богу словами: «Прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим». Про це я прошу» [15].

Цією урочистістю Лех Качинський наразився на так звану спільноту пограниччя (Kresowiacy), яка вважала, що згода на відкриття меморіалу пам'яті українських жертв конфлікту зрівняє винних з потерпілими. З боку польського президента це був добре продуманий жест налагодження відносин, пов'язаних зі вшануванням жертв за принципом симетрії, а відкриття Меморіалу львівських орлят у 2005 році вимагало жесту у відповідь. Відкриття пам'ятника в Павлокомі передували дослідження Польського інституту національної пам'яті, а його тодішній керівник Януш Куртика підтримував цю ідею [16, с. 48–49].

Другою подією, яка мала велике значення для історичної політики обох держав, було відзначення 65-ї річниці акції пацифікації, здійсненої українцями проти поляків, які проживали у селі Гута Пеняцька, 28 лютого 1944 року. За дослідженнями польського Інституту національної пам'яті злочин здійснили українські солдати 4-го артилерійського полку 14 гренадерської дивізії зброї СС «Галичина» під командуванням німецького капітана разом з частиною Української повстанської армії (УПА) та напіввійськовим загоном, до якого належали українські націоналісти. Внаслідок цієї акції загинуло близько 850 людей.

У урочистостях, які відбулися 28 лютого 2009 року, взяли участь президенти Лех Качинський і Віктор Ющенко, а також представники декількох десятків сімей, які вижили у трагедії. Головною метою урочистостей було вшанування пам'яті жертв

злочину в Гуті Пеняцькій у дусі польсько-українського примирення. Це було продовженням заходів Леха Качинського та Віктора Ющенка в травні 2006 року в Павлокомі. Урочистості мали релігійний та екуменічний характер. Окрім президентів Польщі та України, в них взяли участь представники католицької та православної церков. Масову молитву очолив архієпископ М. Мокжицький.

Найбільшою тінню у відносинах між президентами Качинським і Ющенком стало питання про визнання С. Бандери національним героєм. Це питання було порушене Віктором Ющенком уже під кінець його каденції. Таке рішення призвело до того, що Леха Качинського знову критикували за політику поступок щодо України. Для польської сторони, всупереч попереднім жестам та симетрії відносин, пов'язаних з історією, рішення Президента Ющенка було незрозумілим і дивним. Воно пояснювалося продиктованими поглядами, пов'язаними з майбутніми президентськими виборами і прагненням залучити ультраправий і націоналістичний електорат із Західної України. Під час президентства Віктора Ющенка та Леха Качинського позиція Польщі та України на міжнародній арені поступово ослабла. Із наростанням «втоми України» та ослабленням позицій Польщі в Європейському Союзі польським політикам ставало дедалі важче боротися за інтереси України.

На 2013 рік припала 70-та річниця подій на Волині та Галичині 1943 року. Сейм Республіки Польща прийняв постанову від 12 липня 2013 року, у якій трагедію на Волині та Східній Галичині було названо «етнічною чисткою з ознаками геноциду». Таке формулювання було результатом компромісу між різними пропозиціями. У голосуванні взяло участь 442 послів (усіх 460), «за» було 263 голосів, «проти» – 33, утрималися – 146, не голосували – 18 [17].

Державні урочистості з нагоди 70-річчя Волинської трагедії відбулися 11 липня 2013 р. у Волинському сквері в Варшаві – Жолібож. Президент та представники вищих державних органів влади, у тому числі уряду, Сейму та сенату, взяли участь у богослужінні під проводом варшавського митрополита кардинала Казимира Нича. На вшанування пам'яті жертв УПА встановлено меморіал у Волинському сквері. Друга частина державних урочистостей відбулася в Україні. Церемонію в Луцькому кафедральному соборі організувала Римо-католицька церква в Україні. Представ-

ники інших волинських парафій також були запрошені на неї, серед яких були представники Греко-католицької та Православної церкви Київського і Московського патріархатів. Українську владу представляли віце-прем'єр-міністр Костянтин Грищенко. У складі польської делегації на чолі з президентом Коморовським були: віце маршалок Сейму Цезарій Грабарчик, заступник міністра закордонних справ Катажина Пелчиньска-Наленч. Після служби в соборі на Броніслава Коморовського був учинений напад 21-річного жителя Запоріжжя, який розбив на плечі президента яйце.

Питання історичної політики після Революції Гідності є особливо важливим для України. Зі зміною на посаді керівника Українського інституту національної пам'яті змінилася формула роботи інституту. Інститут займається, передусім, популяризацією конкретних інтерпретацій новітньої історії. Особливий акцент робиться на поширенні знань про ОУН-УПА та особу С. Бандери. В цьому дискурсі унікалися теми, пов'язані з роллю ОУН-УПА у волинській трагедії. На цьому етапі відбувається колізія з польською історіографією та польською історичною політикою. Свідченням цього була постанова українського парламенту щодо статусу солдатів УПА (квітень 2015 р.), чергова річниця подій на Волині в 2016 р., а згодом показ фільму за назвою «Волинь» режисера Войцеха Смажовського (жовтень 2016 р.).

Перша з вищезгаданих подій збіглася (можливо, не випадково) з виступом польського президента в українському парламенті 9 квітня 2015 року. Броніслав Коморовський наголосив, що Польщу та Україну поєднує тривалий період спільної державності, відновлення та збереження нації в умовах відсутності незалежності та своєї власної держави, а також репресії з боку іноземних гегемонів. Президент Республіки Польща стверджував, що світ «буде в безпеці тоді, коли Україна буде у безпеці», а українці, які помирають на Сході країни, захищають також Європу [18]. Проте промова була затьмарена постановою українського парламенту, ухваленою того самого дня, коли Броніслав Коморовський виступав у парламенті. Депутати визнали «бійцями за свободу та незалежність України» членів Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. Закон визначив їх правовий статус як учасників боротьби за незалежність країни у ХХ сто-

літті. Законопроект був поданий сином командувача УПА Юрієм Шухевичем. Цей акт також передбачав покарання всіх, хто виявляв нехтування до ветеранів, заперечував цілеспрямованість їхньої боротьби. Нещасливий збіг виступу польського президента з ухваленням закону досить негативно було відображено у польських ЗМІ [19] та зменшило важливість виступу президента Коморовського у Верховній Раді України.

У зв'язку з черговою річницею подій на Волині польський Сейм прийняв резолюцію від 22 липня 2016 року, у якій події 1943 року названо «геноцидом». Згідно з постановою 11 липня було встановлено Національним днем пам'яті жертв геноциду, здійсненого українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої. Проте варто згадати про звернення політиків, церковних ієрархів та представників української інтелігенції до керівництва польської держави, духовних і культурних діячів та всього польського суспільства від 2 червня 2016 року. Термін «геноцид» не згадується в листі, однак дуже чітко в ньому викладено прохання про примирення та прощення: «Убивство невинних людей не має виправдання. Просимо прощення за вчинені злочини і кривди – це наш головний мотив. Просимо прощення і рівною мірою прощаємо злочини і кривди, вчинені щодо нас, – це єдина духовна формула, що повинна бути мотивом кожного українського і польського серця, яке прагне миру й порозуміння» [20]. Серед тих, хто підписав цей документ, були два колишні Президенти України Леонід Кравчук та Віктор Ющенко.

Серію напружень у 2017 році завершили дипломатичні суперечності у зв'язку із проведенням Міністерством внутрішніх справ та адміністрації конкурсу на розміщення у польських закордонних паспортах символіки, пов'язаної з містами давньої Речі Посполитої. Однією з пропозицій було розміщення зображення Меморіалу львівських орлят. Зрештою, ідея була відкинута.

Емоції викликав візит міністра закордонних справ Вітольда Вашиковського до музею-меморіалу «Тюрма Лонцького» у Львові (5 листопада 2017). Міністр відмовився відвідати музей на знак протесту проти напису, що колишня в'язниця Лонцьких була пов'язана з репресіями трьох окупаційних режимів окупації: польської,

нацистської та радянської. Міністр протестував проти того, щоб називати період польської влади у Львові окупаційним режимом.

Під час свого візиту до Львова Вітольд Вашиковський нагадав, що Польща очікує від України здійснення конкретних кроків, включаючи розблокування на її території робіт Польського інституту національної пам'яті. Йдеться про пошук (у тому числі ексгумацію) та вшанування польських жертв Другої світової війни. Українською стороною було заблоковано пошуки та вшанування після квітневого інциденту в м. Хрушовіце на Прикарпатті, де знищено пам'ятник УПА. Було підкреслено, що Польща не засудила десяток інших випадків руйнування українських місць пам'яті на своїй території. У Львові глава польського МЗС заявив, що «пам'ятники, побудовані незаконним шляхом, без згоди влади, звичайно, слід вважати нелегальними». Він також додав, що місцева влада вирішує про розташування або демонтаж пам'ятників у певних місцях. До цих тем повернулися під час візиту президента Дуди до Харкова (13 грудня 2017 року). Визначено, чого очікують обидві сторони. Польща, перш за все, прагне скасувати заборону на ексгумацію, а українська влада хоче відновити українські пам'ятники у Польщі – це, зокрема, стосується пам'ятника УПА у Хрушовіцах, демонтованого на початку 2017 року [21]. Нижче описана подія, безумовно, перешкоджатиме реалізації домовленостей, сформульованих у ході зустрічі президентів.

Спочатку передбачалося завершити даний аналіз 2017 роком. Однак неочікуваний січень 2018 року приніс одну з найважливіших подій за останні двадцять років для взаємин у аспекті історичної політики. У січні 2018 р. польський Сейм та сенат внесли зміни до Закону про Польський інститут національної пам'яті, впровадивши аналогічні з українськими зміни від 2015 року. Українські «історичні закони» передбачали покарання за «заперечення факту законності боротьби за незалежність України у ХХ столітті». Цей запис можна потенційно використати проти дослідників Волинської різанини [22]. Польська сторона критикувала запис, що передбачав покарання за думки, несумісні з офіційною історіографією Києва. Польська поправка до Закону про Інститут національної пам'яті здійснена подібним шляхом, що також

спричинило реакцію української сторони, а також опір журналістів, які займаються українською тематикою, та дослідників українсько-польських відносин [23]. Останній аспект значно відрізняє польське законодавства від українського. В Україні опір науковців щодо історичних законів був практично відсутній. Спротив наукового співтовариства викликає занадто загальне формулювання про «злочини українських націоналістів та членів українських організацій, що співпрацювали з Третім Рейхом». Це призводить до неправдивого і шкідливого для двосторонніх відносин визнання, що все українське підпілля співпрацювало з Рейхом. Таким чином, оминаються спроби в середині 1940-х років щодо порозуміння УПА та АК, як і боротьбу між українськими партизанами та радянською владою. У Закон внесено часові рамки. Отже, згідно із Законом українські злочини охоплюють 1925–1950 роки. Початкова дата сягає раніших часів, ніж створення ОУН (1929) або УПА (1942). Найбільш сумнівною датою є 1950 рік. Це можна було б використати для легітимізації «Вісли», в рамках якої під приводом боротьби проти українського підпілля польська влада виселила з Південно-Східної Польщі понад 140 тисяч українців та лемків [24]. Президент Порошенко визнав положення Закону «абсолютно не об'єктивними і категорично неприйнятними». Верховна Рада України прийняла позачергову резолюцію, в якій «з глибоким розчаруванням і занепокоєнням» стверджувалося, що Варшава підірвала діалог та академічну свободу, та висловлено побоювання, що наслідком може стати збільшення антиукраїнських тенденцій у польському суспільстві. З іншого боку, Український інститут національної пам'яті призупинив свою участь у польсько-українському історичному форумі, визнавши, що простір для обговорення зменшився і що є навіть під загрозою безпеки українських дослідників. Також відбулися акти протестів перед польськими дипломатичними структурами [25].

Якою має бути зразкова модель зовнішньої політики в контексті історичної політики? Відповідь надзвичайно складна. По-перше, потрібно уникати інструментального використання історії та застосування її для поточних та короткострокових інтересів.

По-друге, політики повинні усвідомлювати, що в епоху гібридних війн різні погляди на історію можуть бути інструментом ворожої пропагандистської діяльності та, як наслідок, міжнародних конфліктів. У цьому контексті кожна сторона повинна остерігатися впливу екстремальних умов на двосторонні відносини, мати певний контроль над ними.

По-третє, обидві сторони повинні усвідомлювати, що інша сторона у питанні створення своєї власної політики пам'яті не повинна приймати погляди та інтерпретацію, встановлені партнером, і фактично будь-яка спроба шантажу буде сприйматися як зазіхання на героїв та предків.

По-четверте, узгодження позицій щодо тлумачення історії має передбачати відкритість на дослідження та інші точки зору. Це дозволить уникнути фальсифікування історії та приховування складних аспектів. Як наслідок, після багатьох років організації нарративу та введення відповідних акцентів можна буде побудувати відповідну культуру пам'яті [26]. Це варто зробити заради найвищих цінностей. Історик Ярослав Грицак сказав: «Не заради поляків чи примирення, а заради себе маємо засудити злочин Волині» [27]. Поляки також повинні відкрити себе, щоб відійти від етносу жертви.

По-п'яте, влада, використовуючи інструменти історичної політики у зовнішній політиці, повинна холоднокровно оцінювати можливі наслідки своїх дій, збалансувати свої вигоди та збитки, маючи на увазі те, що історичні суперечки є не єдиним і, звичайно, не найважливішим аспектом двосторонніх відносин.

1. Нора П'єр. Проблематика мест памяти // Франция-пам'ять / под ред. П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. Санкт-Петербург, 1999.

2. Korzeniewski Bartosz. Polityka historyczna – propozycje definicji i spory wokół jej zakresu w polskim i niemieckim dyskursie naukowym // Narodowe i europejskie aspekty polityki historycznej, red. Bartosz Korzeniewski, Instytut Zachodni. Poznań, 2008.

3. Wóycicki Kazimierz. Rola polityki pamięci historycznej we współczesnych stosunkach polsko-niemieckich // Problemy międzynarodowe, Biuletyn Centrum Studiów Międzynarodowych. №1, lato 1998.

4. Wolff-Powęska Anna. Polskie spory i historię i pamięć. Polityka historyczna // Przegląd Zachodni. 1/2007.

5. Troebst Stefan. «What Sort of a Carpet?» The Culture of Memory in Post-Communist Societies of Eastern Europe. An Attempt at General Description and Categorization, *Ab Imperio* (2004), 4. URL: http://www.strana-oz.ru/2007/1/kultura-pamyati-i-politika-zabveniya#_ftn2

6. Єндрашик Катажина. Українсько-польська суперечка навколо відбудови кладовища Орлят у Львові // Українсько-польський науковий діалог в Умані. Вип. 2, Формування сучасного архітектурного середовища історичних міст на основі реабілітації історико-містобудівної спадщини. Умань–Гнезно–Ланьцут–Познань, 2010.

7. Jędraszczyk Katarzyna. Cmentarz czy panteon? Spór wokół Cmentarza Orłąt Lwowskich // *Poznańskie Studia Wschodoznawcze*. Instytut Wschodni UAM, Poznań, 2004.

8. Jędraszczyk Katarzyna. Siedemdziesiąta rocznica wydarzeń na Wołyniu w świetle dyskusji medialnej i politycznej w Polsce // *Війни пам'ятей та політика примирення*. Збірник наукових праць, УІНП. Київ, 2013.

9. Jędraszczyk Katarzyna. Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań. 2010.

10. Зміст заяви Бюро національної безпеки. URL: www.bbn.gov.ua (20.06.2007).

11. Піховшек В'ячеслав. 2018, Найстратегічніший партнер // *Дзеркало тижня*. 1998. 4-10.07.

12. Nicieja Sławomir. Cmentarz Obrońców Lwowa. Wrocław, 1990.

13. Bachmann Klaus. Polska kaczka – europejski staw. Szanse i pułapki polskiej polityki europejskiej. Warszawa, 1999.

14. Pierwszy rok prezydentury Lecha Kaczyńskiego. S. 33–34. URL: <http://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2006/art,150,786,pierwszy-rok-prezydentury-lecha-kaczynskiego.html>

15. Warto być Polakiem. Idea i myśl Lecha Kaczyńskiego, Kancelaria Prezydenta RP. Warszawa, 2010.

16. Kowal Paweł. Między Majdanem a Smoleńskiem. Wydawnictwo Literackie, Warszawa, 2012.

17. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu jej ofiarom. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/uchwaly/327_u.htm.

18. Polska podaje rękę Ukrainie. Historyczne przemówienie Komorowskiego w ukraińskim parlamencie. URL: <http://www.newsweek.pl/swiat/komorowski-na-ukrainie-relacje-polsko-ukrainskie,artykuly,360662,1.html>

19. Szef IPN o ukraińskich honorach dla UPA w trakcie wizyty Komorowskiego w Kijowie. URL: <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/ukraina-honory-dla-upa-podczas-wizyty-komorowskiego-w-kijowie/49fjsq>

20. Leszczyński Adam. Wołyń: rzeź czy ludobójstwo? URL: <http://wyborcza.pl/1,75398,20434599,wolyn-rzez-czy-ludobojstwo.html?disableRedirects=true#ixzz4Pj2ypliz>, 22.07.2016

21. Szeptycki Andrzej. W polsko-ukraińskiej spirali, Portal Nowa Europa Wschodnia. URL: <http://new.org.pl/5673-w-polsko-ukrainskiej-spirali>, 15.12.2017.

22. Szeptycki Andrzej. IPN a zbrodnie ukraińskich nacjonalistów, Portal Nowa Europa Wschodnia. URL: <http://new.org.pl/5699-ipn-a-zbrodnie-ukrainskich-nacjonalistow>, 29.01.2018.

23. Oświadczenie polskich członków Grupy Polsko-Ukraińskiego Dialogu w sprawie ustawy o IPN, 7.02.2018. URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1737300,1,oswiadczenie-polskich-czlonkow-grupy-polsko-ukrainskiego-dialogu-ws-ustawy-o-ipn.read>

24. Szeptycki Andrzej. Jeszcze o ustawie o IPN, Portal Nowa Europa Wschodnia. URL: <http://new.org.pl/5729-jeszcze-o-ustawie-o-ipn>, 16.03.2018.

25. Konończuk Wojciech. Także Kijów krytykuje polską ustawę, 12.02.2018. URL: <https://www.tygodnikpowszechny.pl/takze-kijow-krytykuje-polska-ustawe-151955>,

26. Ассманн Ян. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности // Языки славянской культуры. Москва 2004.

27. Грицак Ярослав, інтерв'ю: «Не заради поляків чи примирення, а заради себе маємо засудити злочин Волині», 2018. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2018/03/38225/>